

קום עלה בית אל

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵּית אֵל וְשָׁב שָׁם וְעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לְאֵל הַנְּרָאָה אֲלֶיךָ בְּבִרְחָךְ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ: (בראשית לה א.)¹

אֲנִי הָאֵל בֵּית אֵל אֲשֶׁר מִשְׁחַתְּ שָׁם מִצְבֵּה אֲשֶׁר נִדְרַתְּ לִי שָׁם נָדַר עֲתָה קוּם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אָרֶץ מוֹלְדָתְךָ: (בראשית לא ג.)²

בראשית רבה ע ג – יעקב נדר והפסיד

"וידר יעקב נדר" – ארבעה הם שנדרו: שנים נדרו והפסידו ושנים נדרו ונשתכרו. ישראל נדרו ונשתכרו, חנה נדרה ונשתכרה, יפתח נדר והפסיד, יעקב נדר והפסיד.³

בראשית רבה עד א – שוב אל ארץ מולדתך

"וויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך" (בראשית לא ג). כתוב: "זעקתי אליך ה' אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים" (תהלים קמב ו) – אמר לו הקב"ה: אתה אמרת: "חלקי בארץ החיים" – "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך" – אביך מצפה לך, אמך מצפה לך, אני עצמי מצפה לך. ר' אמי בשם ריש לקיש אמר: נכסי חוצה לארץ אין בהם ברכה, אלא משתשוב אל ארץ אבותיך – אהיה עמך.⁴

בראשית רבה פא ב – הפנקס שהתבקר

"וויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל" – "אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה" (משלי ל לב) ...⁵ אמר ר' אבא בר כהנא: אם חשבת בלבך דבר מצוה לעשות ולא עשית, נוח לך ליתן זמם על פיך ולא לפסוק.⁶ אמר ר' יודן: מה ידך סמוכה לפיך, כן יהיה נדרך סמוך לפיך. רבותינו אומרים: מה ידך קודם לפיך, כן יהיה נדרך קודם

¹ ויעקב ממהר לצוות את בני ביתו: "הסרו את אלהי הנכר אשר בתכם ... ונקומה ונעלה בית אל ואעשה שם מזבח לאל הענה אתי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי". אך עצם הצורך בציווי של הקב"ה ליעקב שיקיים את נדרו, יש בו "טעם לפגם". ראו הביקורת על יעקב במדרש הגדול בראשית לה ג: "לאל העונה אתי ביום צרתי. אמר ר' אבא בר כהנא: בשעת עקתי נדתי ובשעת רוחי שטפי". תרגום חופשי: בשעת צרתי – נדרתי, ובשעת רווחה – נשתף מלבי". מדוע לא קיים יעקב את הנדר מיד כשחזר לארץ? הסמיכות למעשה דינה והריגת אנשי שכס מחד גיסא, מות רחל ומעשה ראובן ובלהה מאידך גיסא, מחזקים את ההרגשה, כבר מקריאת הפסוקים עצמם, שחזרתו וכניסתו של יעקב לארץ מגורי אביו, לא הייתה סוגה בשושנים וכרוכה בהתמהמהות קיום הנדר. והמדרשים שנראה אף הוסיפו והחמירו בעניין ולא רכזוהו כלל ועיקר. ויש לשים לב לציווי "ושב שם" שלא מתקיים, כי יעקב ממשיך דרומה לחברון לפגוש את אביו. ראו דברינו [מסע יעקב בחזרתו לארץ](#) שם הרחבנו יותר. כאן נתמקד בקריאה לעלות לבית אל ולקיים את הנדר.

² הלכנו אחורה לפרשת ויצא. כבר קדמה לציווי לעלות בית אל שבפרשתנו, התזכורת ליעקב עוד בהיותו בבית לבן, כפי שהוא מספר לרחל וללאה נשותיו ומשתפן. ראו דברינו [שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך](#), שם. הדגש שם הוא על החזרה הכללית לארץ "והשיבותיך אל האדמה הזאת", דבר שכבר קרה וכעת מגיע בהדרגה גם השלב הבא. אבל אי אפשר להתעלם מעצם הצורך להזכיר ליעקב את חובו, מהביטוי "אנכי האל בית אל" ומהתזכורת של המצבה והנדר שמוזכרים כבר שם.

³ כבר הארכנו לדון בנדרו של יעקב, בדברינו [אין הבטחה לצדיק בעולם הזה](#) בתחילת פרשת ויצא בעת שהוא יוצא לגלות "ארמי עובד אבי". שם הראינו את הפסדו (הסתבכותו) של יעקב בעצם עשיית הנדר, לאחר שהקב"ה כבר הבטיח לו כל מה שביקש. מדוע צריך לנדר כלל ועיקר? והראינו שם שלמרות כל הביקורת, אין זה אלא טבעי שאדם ידור בשעת צרה, מה גם ש"אין הבטחה לצדיק בעולם הזה". הפעם נתמקד בהפסדו כלשון המדרש (הסתבכותו) של יעקב מצד קיום הנדר. "טוב אשר לא תדור", אבל משנדרת – "מוצא שפתיך תשמור ועשית". ראו דברינו [אישי כי ידור נדר לה'](#) בפרשת מטות, מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה.

⁴ לפי מדרש זה נראה שהביקורת על יעקב שלא מיהר לקיים את נדרו מתחילה עוד ביושבו אצל לבן. הקב"ה צריך להזכיר לו שאביו, אמו, ארץ ישראל והקב"ה עצמו מצפים לו והוא טרוד בצבירת נכסים וממון בחו"ל! כך בהרחבה גם במדרש תנחומא (בובר) פרשת ויצא סימן כג: "חלקי בארץ החיים – שהיה יעקב מקוה לחזור לארץ ישראל. אמר יעקב: ברשות יצאתי, אם איני נוטל רשות איני חוזר. אמר הקב"ה: רשות אתה מבקש? הרשות בידך! שוב אל ארץ אבותיך. כלום באתה אלא בשביל השבטים – הרי הם בידך. כלום באתה אלא בשביל רחל – הרי (זכות) רחל בידך וכו'". לעומתם, אפשר להעמיד את המדרש בראשית רבה עו ב המסנגר במידת מה על יעקב: "ר' יהודה בר' סימון: כך אמר לו הקב"ה: שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך, תאמר עד כאן היו התנאים? ושמרני בדרך הזה ולא יותר? אמר ר' יודן: אמר לו המקום: שוב אל ארץ אבותיך, אע"פ כן וירא יעקב מאד? אלא מכאן שאין הבטחה לצדיק בעולם הזה". חזרנו לבעיה שבה דנו כאמור בדברינו [אין הבטחה לצדיק](#) בפרשה זו בשנה האחרת: עד היכן התנאים והבטחת ה', ומהיכן מתחילה אחריותו של יעקב לקיום הנדר? האם "ושבתי בשלום אל בית אבי" הוא חלק מהתנאים והבטחת ה' (והקיום הוא הקמת בית אלהים וקבלת אלוהות הקב"ה), או ששבתי בשלום אל בית אבי הוא חלק מקיום הנדר ובאחריות יעקב. ובדורות האחרונים, האם העלייה לארץ ישראל היא בידי אדם או בידי שמים ובאחריות מי ...

⁵ בקטע זה של המדרש שהשמטנו מובא סיפור נאה על לוי בן יסיי שקיבל מינוי בעיר סימוניא ע"י רבי ונכשל. ראו מים אחרונים.

⁶ ראו ויקרא רבה טז ה: "אל תתן את פיך לחטיא את בשרך" (קהלת ה ה) – ר' יהושע בן לוי פתר המקרא באלו שפוסקין צדקה ברבים ואינן נותנין. ואילו אברהם לא רצה "להפסיק צדקה מביתו" (בראשית רבה נב א). לפסוק צדקה = לספק צדקה וההפך הוא להפסיק.

לפיך. תדע לך שכן, שהרי אבינו יעקב ע"י שאיחר נדרו נתבקרה פנקסו, שנאמר: "ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח"⁷.

אמר ר' אבא בר כהנא: בשעת צרה – נדר, בשעת רווחה – שטף. אמר ר' לוי נְפַתְדָּהּ חֲרַשְׁתָּ – הקש עליה.⁸
אמר לו הקב"ה: יעקב, שכחת נדרך! "קום עלה בית אל" – לביתו של אל – "ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך"⁹.
ואם אין את עושה כן הרי את כעשו. מה עשו נודר ואינו מקיים, אף את נודר ואינך מקיים.¹⁰

מדרש תנחומא פרשת וישלח סימן ח – יעקב לא מרגיש

למדנו רבינו: בכמה מקומות פנקסו של אדם נפתחת? כך שנו רבותינו: בשלשה מקומות פנקסו של אדם נפתחת, היוצא לדרך יחידי, והיושב בבית המרועע, והנודר ואינו משלם.¹¹

בוא וראה, כשהלך יעקב לארס נהרים מה כתיב שם? "וידר יעקב נדר לאמר". השיבו על כל דבר ודבר.¹² הלך ונתעשר ובא וישב לו ולא שלם את נדרו. הביא עליו עשו ובקש להרגו נטל ממנו כל אותו דורון עזים מאתים – לא הרגיש.¹³ הביא עליו המלאך ... זה סמאל שרו של עשו שבקש להרגו, שנאמר: "וירא כי לא יכול לו" ונעשה צולע. כיון שלא הרגיש, באת עליו צרת דינה ... כיון שלא הרגיש, באת עליו צרת רחל, שנאמר: "ותמת רחל ותקבר"¹⁴ ... אמר הקב"ה: עד מתי יהא הצדיק הזה לוקה ואינו מרגיש באיזה חטא לוקה? הריני מודיעו ... אמר לו הקב"ה: לא הגיעוך הצרות האלו, אלא על שאחרת את נדרך. אם את מבקש שלא יגיעוך עוד צרה, קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאותו מקום שנדרת לי שם נדר: "אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר"¹⁵ ... מיד: "ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו וגו' ונקומה ונעלה בית אל"¹⁶.

⁷ ורש"י מסכם מדרש זה בקצרה ומדגיש את הקשר למעשה דינה: "קום עלה – לפי שאחרת נדרך, נענשת ובא לך זאת מבתך".

⁸ מסביר א. א. הלוי: אם הנפה שבה מנפים את הקמח נסתמה, תן עליה מכה, תקיש עליה. הקב"ה מקיש ביעקב ששכח (נסתם).

⁹ למרות שבפרשה שלנו מוזכר "מזבח" (שלוש פעמים) ואזכור ה"מצבה" בא רק מאוחר יותר (פסוק יד, ראו רש"י שם), פשיטא לכל המפרשים והמדרשים שמדובר על אותה מצבה שיעקב הקים ביוצאו לגלות וכעת הוא משקמה ומשכללה. ראו למשל מדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק לה: "ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שם אלהים בית אל. ללמדך שהוא המקום הראשון אשר פגע וראה בחלום את הסולם, והיא האבן אשר שם מראשותיו, והוא המקום אשר נאמר לו קום עלה בית אל, שהיה שם העיר בראשונה לזו, לכך נאמר ג' פעמים בענין זה, אשר דבר אתו, כנגד ג' פעמים שדיבר עמו באותו מקום". מזבח הוא מצבה ומצבה הוא מזבח כמקובל בספר בראשית בתקופת האבות. ראו הדף [מצבה ומזבח](#), עיונים בספר בראשית לנחמה לייבוויץ בפרשתנו וראו גם דברינו [מצבה – אהובה או שנואה](#) בפרשת שופטים.

¹⁰ ובמדרש אגדה (בובר) בראשית פרק לה על הפסוק שלנו, הוא אומר: "מה עשו נודר ואינו מקיים אף אתה נודר ואין אתה מקיים, לפיכך אמר ועשה ולא אמר והקריב". (לא מצאנו היכן נדר עשו ולא קיים, אולי בכך שמכר את הבכורה ואח"כ התחרט וחזר בו. נשמח לקבל הערות). הקב"ה מצפה מיעקב שיעשה את מה שנדר "והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים", לא יותר מכך. הוא לא נדר להקריב קורבנות, רק להקים מצבה ולקרוא בשם ה' וזה מה שהוא מתבקש לקיים. על מנת שלא להידמות לעשו, אין יעקב מתבקש להקריב קורבנות. רק לקיים את מה שנדר ותו לא. (מה עם בניית בית? יעקב גם מבטיח להקים "בית אלהים". אלא אם נאמר שהמצבה היא עצמה "בית אלהים"). כאן אנו מגיעים לנושא נכבד אחר והוא שהאבות לא הקריבו קורבנות, רק בנו ציונים ומקומות לשם ה'. זאת, בניגוד למדרשים מאוחרים יותר שכן מנסים לקשר את האבות עם הקורבנות. ראו למשל במדבר רבה ד ח: "כיון שלקח יעקב את הבכורה התחיל מקריב, שנאמר: "ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל וגו'". זה נושא נכבד שנגענו בו במקצת בדברינו [מצבה – אהובה או שנואה](#) בפרשת שופטים, ומן הסתם גם בו כבר דנו רבים וטובים. ראו הזבחים שיעקב מקריב בירידתו מהארץ!!

¹¹ המשותף לשלושה דברים אלה הוא שבהם האדם גורם רעה לעצמו שיכול היה להימנע ממנה. הנודר ואינו מקיים אינו רק עובר על איסור תורה של "בל תאחר", אלא מסכן את עצמו בדיוק כמו מי שלא נזהר בביתו או בדרכו. מוטיב הפנקס הפתוח מקורו במסכת אבות פרק ג משנה טז, דברי רבי עקיבא: " ... הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים החנות פתוחה והחונני מקיף הפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללוות יבא וילווה וכו' ". הפנקס בו כתובים כל מעשי האדם פתוח כל העת. החשבון הסופי הוא ביום המיתה (מסכת שמחות ז ח), חשבון ביניים נעשה פעם בשנה בימים נוראים בעת "שהספרים פתוחים", ובמקרים מיוחדים, מתבקר הפנקס גם במהלך השוטף של החיים.

¹² הקב"ה קיים (השיבו) את כל מה שהבטיח לו, נתן לו לחם לאכול ובגד ללבוש. אבל "ושבתי בשלום אל בית אבי" – זו כבר הבטחתו ואחריותו של יעקב, לא של הקב"ה. ראו הערה 3 לעיל.

¹³ יעקב בהחלט התרגש ופחד לקראת העימות עם עשו, אבל לא הפגים, לא קישר את המאורעות איתו עם אי קיום הנדר. לא הרגיש כמו אינטליגנציה רגשית בימינו?

¹⁴ פה קצת נסחף הדרשן שהרי מות רחל מופיע מאוחר יותר, לאחר הקמת המצבה בבית אל, בדרך מבית אל לחברון. ויכול אם כך להוסיף גם את מעשה ראובן ובלהה. אלא שאין מקשים על המדרש ...

¹⁵ מעניין שהוא מביא את הפסוק השני שהבאנו לעיל, את הפסוק שנאמר עוד בחרן, לא את הציווי שבפרשתנו!

¹⁶ ראו מקבילה במדרש תנחומא (בובר) וישלח סימן כב. שם משמע שכבר המלאך שנאבק עמו בתחילת הפרשה, לפני המפגש עם עשו, מזכיר לו את הנדר, והתמקמות בשכם ומעשה דינה הם שקלקלו את קיום הנדר. ראו שם הקטע: "וישר אל מלאך ויוכל וגו' (הושע יב ה). מה דיבר עמו? א"ל: לך שלם את נדרך, טוב אשר לא תדור וגו' (קהלת ד ז). מיד מה עשו שמעון ולוי? ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו. מיד נפל על פניו, ולא עמד עד שנתן לו רשות: קום עלה בית אל". הרי לנו טעם נוסף לכעסו של יעקב על שמעון ולוי – על שאחרו אותו לקיים את נדרו ולעלות לבית אל. עכ"פ, "קום עלה בית אל", הוא הקימה וההתאוששות אחרי מעשה דינה, כפי שלמדנו גם בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית לה א: "לפי שהיה מתיירא מיושב הארץ, שנאמר להבאישיני ביושב הארץ בכנעני ובפרזי, א"ל הקב"ה: קום עלה בית אל. קימה יש לך, עליה יש לך".

מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה בראשית אות קנ – על מה לקה יעקב

בוא וראה מה גורם איחור הנדרים, שבשעה שנדר יעקב, מה הוא אומר? "אם יהיה אלהים עמדי" - שלא אטעה אחר עבודה זרה. "ושמרני בדרך הזה" - שפיכות דמים וגלוי עריות, וכיון שאיחר נדרו, לקה בשלושתן: גילוי עריות – מדינה: "וישכב אותה ויענה". שפיכות דמים – משכס: "ויהרגו כל זכר". עבודה זרה, דכתיב: "הסירו אלהי הנכר".¹⁷

"ונקומה ונעלה בית אל" למה? לפי שמשם נשמעות כל התפילות.¹⁸

מדרש תהלים (בובר) מזמור כד – מי יעלה בהר ה'

"מי יעלה בהר ה'" - מדבר ביעקב, שנאמר: "קום עלה בית אל". "ומי יקום במקום קדשו" – שנאמר: "ויפגע במקום". "נקי כפיס" - על הגזל ללבן, שנאמר: "אנכי אחטנה מידי תבקשנה". "ובר לבב" – שנאמר: "כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך". "אשר לא נשא לשוא נפשי" - של לבן. "ולא נשבע למרמה" – שנאמר: "וישבע יעקב בפחד אביו יצחק". "ישא ברכה מאת ה'" – שנאמר: "וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם ויברך אותו". "וצדקה מאלהי ישעו" – שנאמר: "וענתה בי צדקתי".¹⁹

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישלח סימן כא – בית אל וירושלים

"וירא אלהים אל יעקב קום עלה בית אל", ילמדנו רבינו: המתפלל איכן הוא צריך שיכוין את לבו? כך שנו רבותינו: "המתפלל צריך שיכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים".²⁰ ר' אליעזר בן יעקב אומר: המתפלל חוצה לארץ יכוין את לבו לארץ ישראל, המתפלל בארץ ישראל יכוין את לבו כנגד ירושלים, המתפלל בירושלים יכוין את לבו לבית המקדש. היה מתפלל בבית המקדש, יכוין את לבו לבית קדשי הקדשים.²¹ אמר ר' אבין הלוי: כתיב: "כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות" (שיר השירים ד ד), מהו לתלפיות? שכל הפיות מתפללין בו ... שכל הפנים פונות בו. אמר הקב"ה: הכל הולכין ומתאוין לביתי, אין אתה הולך לשם? - קום עלה בית אל. אמר ר' יוסי: מיד התחיל נוטל עצה את השבטים שיעלו עמו, שנאמר: "ונקומה ונעלה" (בראשית לה ג). אמרו לו: לאיכן? אמר להם: למקום שאמר לי יוצרי "קום עלה בית אל". אמר ר' אחא: אין ירושלים נבנית אלא בזכות השבטים, שנאמר: "ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדיו" (תהלים קכב ג). מה כתיב אחריו? "ששם עלו שבטים שבטי יה".²²

¹⁷ אפשר שהמקור למדרש זה הוא ויקרא רבה לו א ושם גם מדובר על לשון הרע: "אמר רבי שמואל בר נחמן: כל מי שנודר ומשהה את נדרו סוף שבא לידי ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע. ממי אתה למד כולהון? מיעקב. ע"ז שנדר ושהה את נדרו בא לידי כולן. ע"ז מניין? ויאמר יעקב אל ביתו הסירו את אלהי הנכר. גילוי עריות מניין? מדינה, שנאמר: ותצא דינה. שפיכות דמים מניין? שנאמר: והיה ביום השלישי בהיותם כואבים. לשון הרע מניין? שנאמר: וישמע את דברי בני לבן". עד כדי כך חטא יעקב! בעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים? וגם לשון הרע? בכך שהאזין לדברי בני לבן שאמרו עליו לשון הרע? ומה עוד? האם באמת בא הדרשן לבאר את המקרא או שהוא מסתייע בדמותו של יעקב על מנת לעורר ולהזהיר את קהל שומעיו שהיו פרוצים בנדרים (משנה דמאי ב ג, גיטין מו ע"ב, דברים רבה ואתחנן ורבים אחרים) בבחינת מעשה אבות סימן לבנים. על נושא זה של המדרש המעצים את צדדיו השליליים של יעקב (ואחרים), כאילו לא מספיק מה שכתוב במקרא, צריכים באמת להתעכב ולדון בנפרד. ראו דברינו [המדרש המעצים](#) בדפים המיוחדים.

¹⁸ וע"פ העדפנו נוסח זה של המדרש בשל סיומו החיובי. קומו ונעלה בית אל שמשם כל התפילות נשמעות.

¹⁹ לפחות מדרש אחד מצאנו המהפך בזכותו של יעקב ורואה בעמידתו בתלאתיו הרבים ("מעט ורעים היו ימי" הוא אומר לפרעה) זכות המזכה אותו לעלות בהר ה' ולקום במקום קודשו. לכך אפשר לצרף גם את המדרש המיסטי קמעא, מדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרשה א סימן ב: "הביאני המלך חדריו. מלמד שעתיד הקב"ה להראות את ישראל גנזי המרום החרדים שברקיע. א"ר יעקב: הרי אתה למד מיעקב, שאמר לו: קום עלה בית אל ושב שם, מלמד שהראה הקב"ה עליה למעלה מעליה והראה אותו חדרים שבמרום". (ר' יעקב מהפך בזכותו של יעקב). בהליכתו שוכב יעקב על הארץ ורואה את מלאכי אלהים עולים ויורדים. וכשהקב"ה מזמינו לעלות בסולם הוא מסרב (ויקרא רבה כט ב). אבל כעת, בחזרתו בשלום אל בית אביו, למרות כל התלאות והשגיאות, הוא עולה בית אל הוא הר ה'. וכדברי מדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק לה: "ויריחו דורשי הפרשה וישכילו ... עלייה היא לך, שתשלם נדך ולא תיענש עליו עוד".

²⁰ ראו מסכת ברכות פרק ד משנה ה-ו: "היה רוכב על החמור ירד ואם אינו יכול לירד יחזיר את פניו ואם אינו יכול להחזיר את פניו יכוין את לבו כנגד בית קדש הקדשים: היה יושב בספינה או בקרון או באסדה יכוין את לבו כנגד בית קדש הקדשים".

²¹ ראו גמרא ברכות ל ע"א: "תנו רבנן: סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות - יכוין לבו כנגד אביו שבשמים ... היה עומד בחוץ לארץ - יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל ... היה עומד בארץ ישראל - יכוין את לבו כנגד ירושלים ... היה עומד בירושלים - יכוין את לבו כנגד בית המקדש ... היה עומד בבית המקדש - יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים". ויש שם עוד המשך על מי שהיה עומד בבית קדשי הקדשים לאן יכוון לבו. מי זה? הכהן הגדול ביום הכיפורים או בעל אומנות שבא לתקן דבר מה? והכל נלמד מתפילת שלמה בחנוכת המשכן, מלכים א פרק ח.

²² חידוש אחד במדרש זה הוא ההתייעצות של יעקב עם בניו – השבטים. בציווי הראשון לקום בית אל (השני שהבאנו בראש הדף) הוא מתייעץ עם נשותיו ואילו כאן עם בניו. כנראה שעבר זמן רב בין שני האירועים (שש שנים לפחות). יעקב מרגיש צורך לשתף אותם ולהסביר להם מה הקשר שלו לבית אל – חינוך הבנים לתולדות ומעשי אבותם. אבל החידוש, אולי נכון יותר הקושי, העיקרי במדרש זה הוא הערבות של ירושלים עם בית אל. אם יש מסורת כזו חזקה של בית אל עם האבות, מדוע לא נבחרה בית אל למקום

וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים שְׁמֶךָ יַעֲקֹב לֹא יִקְרָא שְׁמֶךָ עוֹד יַעֲקֹב
כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שְׂדֵי פְרָה וַיְרַבֶּה גוֹי וְקָהַל גּוֹיִם יִהְיֶה
מִמֶּנּוּ וּמְלָכִים מִחֲלָצֶיךָ יֵצְאוּ: וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלִיצְחָק לָךְ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ אַחֲרַיִךְ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ:
(בראשית לה ט-יב).²³

בראשית רבה פב ד פרשת וישלח – בנימין שהורחק וחזר

"וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שְׂדֵי פְרָה וַיְרַבֶּה גוֹי וְקָהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּנּוּ וּמְלָכִים מִחֲלָצֶיךָ יֵצְאוּ" (בראשית לה יא) -
... "גוי" – זה בנימין; "וקהל גויים" – זה מנשה ואפרים.²⁴
ומה ראו לרחק ולקרב בפילגש בגבעה? אלא מקרא קראו ורחקו אותו, מקרא קראו וקרבו אותו. מקרא קראו
ורחקו: "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי",²⁵ מקרא קראו וקרבו: "גוי וקהל גויים יהיה ממך".²⁶

בראשית רבה פב ה פרשת וישלח – ממזבח יעקב לאיסור במות

ר' יודן ור' איבו ור' אשיאן הנגר בשם ר' יוחנן, אמרו: עתידים בניך לעשות גוי קהל עמים: מה קהל עמים
מקריבין בשעת איסור במות, אף בניך מקריבים בשעת איסור במות. ר' חנינא מביא אותה מכאן: ²⁷ "וַיִּקַּח אֶלְיָהוּ
שְׂתֵימָּה עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שְׁבֻטֵי בְנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דָבָר ה' אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ" (מלכים א יח לא)
- שמשעה שנתן לו השם הזה נאמר לו: "גוי וקהל גויים יהיה ממך" ...²⁸ ר' יוחנן מביא אותה מכאן: "עמים הר
יקראו שם יזבחו זבחי צדק" (דברים לג יט)²⁹ - מְשַׁעֲשֵׂוּ בְנִיךְ כְּעַמִּים לְהָרוּ שֶׁל זְבוּלוֹן³⁰: שם יזבחו זבחי איסור
במות' - אין כתיב כאן, אלא: "זבחי צדק" - צדקה אני עושה עמהם ומקבל את קרבנם.³¹

שבת שלום

מחלקי המים

המקדש? האם ערוב זה של המדרש מנסה לומר משהו בנושא בחירת ירושלים ע"י בית דוד? כי באמת, לא רק שלא נבחרה בית
אל, אלא שהפכה למקום עגלי הזהב של ירבעם כמסופר במלכים א פרק יב. האם יש כאן רמז לאלהי הנכר שבני ישראל הצטוו
להסיר טרם בואם לבית אל בפרשתנו? האם בגלל שבית אל היא רק תחנת ביניים במסעו של יעקב דרומה לחברון לפגוש את אביו?
(ראו הציווי של הקב"ה "ושב שם" שאינו מתקיים). נדמה לנו שכבר כתבו רבים וטובים על בית אל מול ירושלים ונשמח מאד
להחכים ולהוסיף לקח.

²³ התמקדנו בציווי "קום עלה בית אל", אבל נזכיר בקצרה גם את הברכות שזכה להם יעקב עם השלמת הנדר בבית אל: הוספת השם
ישראל (הפעם מפי הגבורה ולא מפי המלאך, ראו דברינו [יעקב וישראל](#) בפרשת וישלח), ברכת הארץ, והברכה בתוֹך: "פְרָה וַיְרַבֶּה
גוֹי וְקָהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּנּוּ וּמְלָכִים מִחֲלָצֶיךָ יֵצְאוּ". על ברכה אמצעית זו נבקש להתמקד מעט. ניחא אברהם שנקרא "אב המון גויים"
והעידה התורה על בני ישמעאל וצאצאי קטורה והפלגשים שיצאו ממנו. אבל יעקב? אחרי הבידול: יצחק ולא ישמעאל, יעקב ולא
עשו, מה פשר הגויים שיצאו מיעקב? המילה "גוי" במקרא היא בפשטות "עם" כולל עם ישראל, ראו דברים פרק ד, ואיננה במשמעות
שאומצה בימי חז"ל ככינוי למי שאינו יהודי או ישראלי. גם לשון הריבוי "קהל גויים" יכול להיפתר ככינוי לשבט כפי שמצוי בירושלמי
תענית ד ז והוריות א ו.

²⁴ ששלושתם עדיין לא נולדו בשעה שנאמרה הבטחה זו ליעקב, בבית אל, עם חזרתו לארץ כנען אחרי גלותו בחורן. וכל זה לברכה
ליעקב, ראו רש"י על הפסוק בבראשית לה יא ובעקבותיו רבים מהפרשנים שם. ומדרש שכל טוב (בובר) על הפסוק: "מדכתיב גוי
וקהל גויים יהיה ממך (שם לה יא), כלומר "ג שבטים צריכין להיות ליעקב, גוי חד, קהל עשרה, גויים תרי, הרי "ג". ומקור כולם
נראה שהוא ירושלמי תענית ד ז. ההקשר שם הוא ט"ו באב ופרשת פילגש בגבעה שנראה להלן.

²⁵ שבעקבות מעשה פילגש בגבעה ימחק שבט בנימין וייכנסו תחתיו שבטי אפרים ומנשה, בני יוסף, וישארו שנים עשר שבטים.

²⁶ וחזרו והחיו את שבט בנימין שהוא "גוי" בברכה ליעקב לפי שעתידיים לצאת ממנו מלכים, בראשם שאול שהיה המלך הראשון
בישראל. ובלשון מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישלח סימן כט: "אמר ר' שמואל בר נחמן: מכאן קרבו אותו. בשעה שחלקו עליו
ואמרו: איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה (שופטים כא א), שנידו אותו. ואחר כך חזרו וקבלו אותו. אמרו: אילולי שהוא מעולה
מן השמים, לא היה הקב"ה אומר ליעקב אבינו כשהיה בא מחוצה לארץ: ומלכים מחלצריך יצאו, הרי מכאן קרבו אותו". כאן עושה
המדרש (הכל על בסיס הירושלמי הנ"ל) תפנית חדה! בברכת ה' ליעקב בבואו מחורן מקופלת פרשת פילגש בגבעה! מה פשר דבר
זה? ראו דברינו [בין סדום לפילגש בגבעה](#) בפרשת וירא.

²⁷ "מביא אותה" ("מייית לה" בארמית) משמעותו כאן: מביא פשר והסבר היכן התקיימה הבטחת "גוי וקהל גויים" ליעקב.

²⁸ השמטנו את הדרשה של ר' שמלאי שמציע שהפסוק "גוי וקהל גויים" מרמז לפרשת [פסל מיכה](#). ראו שם במקור.

²⁹ בברכת משה המשולבת לזבולון ויששכר: "וְלִזְבוּלוֹן אָמַר שְׁמֶךָ זָבוּלוֹן בְּצִאתְךָ וַיִּשְׁשַׁכְּרָ בְּאַהֲלֶיךָ: עַמִּים הָרַקְרָאוּ שֶׁם וַיִּזְבְּחוּ זְבָחֵי צֶדֶק
כִּי שָׁפַע יָמִים וַיִּנְקוּ וַשְׁפִּינֵי טְמוֹנֵי חוּל" (דברים לג יח-יט).

³⁰ הדרשן 'מספח' כאן את הכרמל (חלקו המזרחי לפחות) נחלת זבולון. במפות השבטים המצוירות מצוי הכרמל בנחלת מנשה.

³¹ ראו מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישלח סימן ל שמזכיר את מזבח האשרה: "גוי וקהל גויים יהיה ממך - בישרו שעתידין בניו להיות
מזבחים באשרה כגויים", מה שיכול להצטרף בדרגת החומרה לדרשת בראשית רבה הקודמת על פילגש בגבעה (מלחמת אחים או
עבודה זרה, מה חמור יותר?). אבל מדרש בראשית רבה זה 'מסתפק' באיסור במה שעבר עליו אליהו. בהקמת המזבח בבית אל
(מקום שם עמד אח"כ אחד מעגלי הזהב של ירבעם) מתבשר יעקב שעתידי לצאת מזרעו אליהו שיקים שם גם הוא מזבח לה'. ראו
דברינו [אליהו בהר הכרמל](#) בפרשת כי תשא. וכל זה מתחבר גם למוצאו של אליהו שעפ"י מקורות אלה היה מבנימין היינו מבניה
של רחל (ויש דעות שונות שאליהו הוא מבני לאה, משבט לוי או גד).

מים אחרונים: להשלמת הדף, נביא כאן בתמצית את הסיפור הנאה על ר' לוי בן סיסוי, בבראשית רבה פא ב, שהזכרנו בהערה 5 לעיל: "רבינו³² היה עבר על סימוניא ויצאו אנשי סימוניא לקראתו. אמרו לו: רבי, תן לנו אדם אחד שיהא מקרא אותנו ושונה אותנו ודן את דיננו. נתן להם רבי לוי בר סיסוי ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה. נתעלמו דברי תורה מפיו. שאלו אותו שלש שאלות...³³ ולא השיבן. וכיון שראה שצרתו צרה, השכים בבוקר והלך לו אצל רבינו. אמר לו: מה עשו לך אנשי סימוניא? אמר לו: אל תזכירני צרתי, שלש שאלות שאלו אותי ולא יכולתי להשיבם...³⁴ אמר לו: ולמה לא השיבות אותן כשם שהשיבות אותי? אמר לו: עשו לי בימה גדולה והושיבו אותי עליה למעלה הימנה וטפת רוחי עלי,³⁵ ונתעלמו ממני דברי תורה. וקרא עליו המקרא הזה: אם נבלת בהתנשא (משלי ל לב)."³⁶

³² הוא רבי יהודה הנשיא שבכוחו היה גם למנות משרות שונות. ראו גמרא הוריות י ע"א.

³³ שתי שאלות בהלכה ומשלא ענה עליהן שאלו אותו שאלה אחת במקרא ובאגדה וגם עליה לא ידע לענות. ראו במקור שם.

³⁴ כאן חוזר ר' לוי בר סיסוי על שלוש השאלות ונותן עליהן תשובות נכונות.

³⁵ טפת היא מילה נדירה שמשמעותה בהקשר זה היא גבוה והתנשאות. ואולי היא מלשון צפת היינו לצפות מגבוה (צד"י וט"ת מתחלפות?). ראו מדרש תנאים לדברים לב מד פרשת האזינו: "הוא והושע בן נון - יכול שטפה רוחו עליו משנכנס לגדולה? תלמוד לומר: הוא והושע בן נון הוא יהושע עד שלא נכנס לגדולה והוא יהושע משנכנס לגדולה וכו'". ובמקבילה (מקור) בספרי דברים פרשת האזינו פיסקא שלד: "הוא והושע בן נון להודיע צדקו של יהושע. שומע אני שצפת דעתו עליו משנתמנה ברשות? תלמוד לומר: הוא והושע בן נון, הושע בצדקו וכו'". ראו גם במלכים א ד יא את "טפת בַּת שְׁלֹמֹה" אולי משום שהייתה תמירה וגבוהה. ונראה שאין לבלבל עם הפועל טפת בארמית.

³⁶ ראו סיפור דומה בשיר השירים רבה ב ז על ר' אלעזר חסמא, תלמידו של ר' עקיבא, שהתארך במקום מסוים ובקשו ממנו לעבור לפני התיבה ושכח את ברכות שמע ותפילת שמונה עשרה (ומשם קבל את שמו חסמא). ובעקבות מקרה זה היה ר' עקיבא משנן לתלמידיו את ברכת חתנים (שבע ברכות) וברכת אבלים (שרק חלקן הגיעו לידינו, ראו הערך ברכת אבלים באנציקלופדיה התלמודית ודברינו [ברכת אבלים](#) בדפים המיוחדים).